

Ганна Євгеніївна ГОЛОВАНОВА

старший викладач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту,
Харківський національний технічний університет сільського
господарства імені Петра Василенка
ORCID ID: 0000-0002-3638-5438
E-mail: golovanovaae2003@gmail.com

ЕКСПОРТНА ОРІЄНТАЦІЯ ТА ПОЄДНАННЯ ГАЛУЗЕЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Голованова, А. Є. Експортна орієнтація та поєднання галузей сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах [текст] / Ганна Євгеніївна Голованова // Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 3. – С. 317–323. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Дослідження присвячено обґрунтуванню теоретичних, методичних та практичних засад управління процесом поєднання галузей аграрного виробництва. Практичне його значення полягає в формуванні і реалізації експортоорієнтованої стратегії сільськогосподарських підприємств. Одним з ключових факторів нарощування аграрного експортного потенціалу визнано галузеву структуру сільського господарства. Стратегічна орієнтація аграрних підприємств на зовнішній ринок актуалізує поєднання галузей сільськогосподарського виробництва в рамках однієї господарської одиниці, а отже піднімає питання спеціалізації виробництва. В рамках наукового аналізу ступеня диверсифікації виробничої діяльності відповідно до обґрунтованої спеціалізації, поглиблення інтеграційних процесів і кооперування діяльності, запропоновано типологію аграрних підприємств за критерієм спеціалізації шляхом виділення глибоко спеціалізованих, спеціалізованих та неспеціалізованих підприємств на основі встановлення параметрів їх поділу на вказані групи з урахуванням виробничих можливостей та ринкового потенціалу підприємства та його продукції. Представлено систему показників рівня спеціалізації підприємств аграрної сфери, критеріїв ефективності спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Наведено методику порівняння ефективності кількох варіантів спеціалізації в довгостроковій перспективі. Розкрито стратегічні напрямки раціоналізації процесів експортної орієнтації на основі ефективної товарної спеціалізації і сполучення галузей аграрних підприємств. Зроблено висновок, що вибір оптимальної експортоорієнтованої стратегії аграрних підприємств повинен оцінюватися з урахуванням переваг поєднання галузей сільськогосподарського виробництва, їх вдалого сполучення, адекватності до регіональних природно-кліматичних умов господарювання. Це дозволить реалізувати вплив агробіокліматичного та агротехнологічного потенціалу на якість виробленої продукції, забезпечить конкурентні переваги підприємств за рахунок зниження собівартості продукції, що у свою чергу дозволить вигравати цінову конкуренцію на ринку.

Ключові слова: аграрні підприємства, спеціалізація, сільськогосподарське виробництво, експортна орієнтація, конкурентні переваги.

**EXPORT ORIENTATION AND COMBINATION OF BRANCHES OF AGRICULTURAL
PRODUCTION IN AGRARIAN ENTERPRISES**

Abstract

The research is devoted to substantiation of theoretical, methodological and practical principles of managing the process of combining agrarian industries. Its practical importance lies in the formulation and implementation of an export-oriented strategy for agricultural enterprises. One of the key factors of increasing agricultural export potential is the sectoral structure of agriculture. The strategic orientation of agricultural enterprises to the foreign market actualizes the combination of agricultural production within one economic unit, and therefore raises the issue of production specialization. Within the framework of scientific analysis of the diversification degree of production activity in accordance with reasonable specialization, deepening of integration processes and cooperation of activity, the agricultural enterprises typology by specialization criterion has been proposed by allocating deeply specialized, specialized and non-specialized enterprises on the basis of setting the parameters of their division of enterprise production market potential and its products. The indicators system of the specialization level of agricultural enterprises, the efficiency criterion of agricultural production specialization are presented. The comparing method the effectiveness of several specialization options in the long run is presented. Strategic directions of rationalization of export orientation processes on the basis of effective commodity specialization and combination of agrarian enterprises branches are revealed. The conclusion is made that the choice of the optimal export-oriented strategy of agricultural enterprises should be evaluated taking into account the advantages of combining the agricultural production branches, their successful combination, adequacy to regional natural and climatic conditions of management. This will allow to realize the influence of agro-climatic and agro-technological potential on the products quality, will provide enterprise competitive advantages by reducing the production cost, which in turn will allow to win price competition in the market.

Keywords: *agricultural enterprises, specialization, agricultural production, export orientation, competitive advantages.*

JEL classification: O13; Q17

Вступ

Сучасний стан суб'єктів вітчизняного аграрного виробництва, не дивлячись на успіхи у формуванні експортного потенціалу національної економіки та виключне значення для забезпечення бюджетних надходжень, характеризується наявністю суттєвих диспропорцій в сфері співвідношення галузей виробництва й превалюванням вузького переліку видів продукції навіть в рослинництві, що є ключовою галуззю в сільському господарстві. Вказані диспропорції ускладнюють здійснення аграрними підприємствами розширеного відтворення, а отже успішну реалізацію завдань стабілізації економічного розвитку. Останнє вимагає раціоналізації спеціалізації аграрних підприємств з огляду на вирішення завдань розширеного відтворення шляхом приведення її в стан, коли кількісні співвідношення між показниками окремих галузей здатні забезпечити найбільш повне і ефективно використання ресурсів виробництва та підвищити рівень економічної ефективності діяльності підприємств.

Слід зазначити, що нераціональна структура галузей сільськогосподарського виробництва виступає як фактор, що гальмує експортний потенціал зазначеної сфери суспільного виробництва. Саме тому раціоналізація товарної й галузевої спеціалізації

аграрних підприємств є ефективним засобом подолання внутрішньогосподарських диспропорцій і стану розбалансованості діяльності в контексті підвищення ефективності їх функціонування.

Теоретичним і прикладним питанням становлення й ефективного функціонування агропромислового виробництва на засадах раціоналізації структури виробництва аграрних підприємств, пошуку обґрунтованого співвідношення галузей сільськогосподарського виробництва в рамках аграрних підприємств присвячені роботи В.Я. Амбросова [1], М.В. Зубця [2], М.І. Лисенка [3], Н.А. Мазур [4], Т.Г. Маренич [5], В.Я. Месель-Веселяка [6], П.Т. Саблука [7], В.І. Ткачука [8]. Враховуючи глибину й багатоаспектність досліджень вказаних авторів, зазначимо, що питання поєднання галузей виробництва на підприємствах аграрної сфери, яка відрізняється специфікою, потребує подальшого системного наукового дослідження.

Мета й завдання статті

Мета дослідження – обґрунтування теоретичних, методичних і практичних засад управління процесом поєднання галузей сільськогосподарського виробництва для реалізації експортоорієнтованої стратегії аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним з основних факторів, що визначають аграрний експортний потенціал України, є галузева структура сільськогосподарського виробництва, яка визначає товарну номенклатуру експорту. Так, одним зі стратегічних партнерів України щодо торгівлі продукцією сільського господарства є країни ЄС. При цьому вони вводять квоти безмитного експорту товарів на свою територію. Аналізуючи вичерпаність зазначених квот ми бачимо, що по деяким видам продукції вони не вичерпані зовсім (продукція тваринництва). Отже, можна зробити висновок, що вдосконалення галузевої структури виробництва аграрних підприємств може суттєво вплинути на макроекономічну ситуацію в Україні шляхом розширення її експортного потенціалу.

Стратегія орієнтації аграрних підприємств на зовнішній ринок актуалізує поєднання галузей сільськогосподарського виробництва в рамках однієї господарської одиниці, а отже піднімає питання спеціалізації виробництва.

Основний показник внутрішньогосподарської спеціалізації сільськогосподарських підприємств – структура валової продукції.

До господарств, що спеціалізуються на виробництві продукції однієї галузі, слід відносити ті, у яких ця галузь дає понад 50 % товарної продукції. Звідси господарство може бути скотарським, свинарським, зерновим. Якщо галузь дає два види продукції, то спеціалізацію господарства визначають за переважаючим видом продукції (наприклад, молочно-м'ясне скотарство, м'ясо-вовнове вівчарство). Якщо дві галузі господарства дають 2/3 і більше товарної продукції (на кожен з них припадає не менше як 25 і не більше 50 %), то такі господарства відносять до спеціалізованих на двох галузях. Спеціалізацію їх визначають за галуззю, продукція якої переважає (наприклад, буряко-молочний, скотарсько-льонарський напрям господарства).

До тих, що спеціалізуються на трьох галузях, відносять господарства, які одержують від цих галузей 75 % і більше товарної продукції, причому кожна із цих галузей повинна виробляти не менше 24 % і не більше 33,3 % товарної продукції. Решту підприємств відносять до тих, де певна спеціалізація ще не склалася.

Рівень спеціалізації господарства визначають за часткою вартості товарної продукції головних (головної) галузей у загальній вартості його товарної продукції. Високий рівень спеціалізації мають глибокоспеціалізовані підприємства, які виробляють переважно один вид товарної продукції (птахофабрики, господарства з відгодівлі молодняку великої рогатої худоби, свиней, овочеві фабрики тощо). При цьому частка товарної продукції головної галузі становить понад 50 % загальної вартості

товарної продукції господарства. Чим менша кількість головних і додаткових галузей, тим порівняно вищим є рівень спеціалізації підприємства.

Основним показником, що характеризує рівень спеціалізації, є частка продукції головної галузі в структурі товарної продукції: її визначають за формулою:

$$d_i = \frac{T_i}{\sum T_n}, \quad (1.1)$$

де T_i – сума від реалізації окремого виду продукції, грн,

$\sum T_n$ – загальна сума грошових надходжень від реалізації продукції, грн

Недоліком такого визначення рівня спеціалізації є неможливість врахувати рівень додаткових галузей. Тому для визначення рівня спеціалізації користуються середньозваженим показником рівня розвитку товарних галузей:

$$C_i = \sum (d_i \times j)^2, \quad (1.2)$$

де d_i – частка j -го виду продукції в підприємстві.

Наближення середньозваженого показника до 1 засвідчує вищий рівень розвитку товарного виробництва.

До вузькоспеціалізованих підприємств належать ті, де частка основної галузі становить не менше 50 % або двох основних галузей разом – 50 % і більше, за умови, що кожна з них у загальній сумі виручки від реалізації продукції становить не менше 25 %. Саме ці, одна або дві галузі, що мають найбільшу питому частку в структурі товарної продукції, дають назву виробничому напрямку підприємства.

Рівень спеціалізації визначають за коефіцієнтом, який розраховують за формулою:

$$K_c = \frac{100}{\sum (y_i \times (2i-1))}, \quad (1.3)$$

де K_c – коефіцієнт спеціалізації;

y_i – частка товарної продукції окремих галузей;

i – порядковий номер частки товарної продукції у ранжованому ряду.

Значення K_c до 0,20 свідчить про низький рівень спеціалізації господарства; 0,21-0,40 – середній; 0,41-0,60 – високий; 0,61 і більше – для поглибленої спеціалізації господарства.

Розрізняють дві основні тенденції розвитку спеціалізації. Перша характеризується тим, що господарство спеціалізується на виробництві кількох видів товарної продукції: одного-двох у рослинництві й одного-двох у тваринництві при одночасному розвитку кількох додаткових і підсобних галузей. Ця тенденція нині є основною. Друга тенденція виявляється в тому, що підприємство спеціалізується на виробництві одного виду продукції: яловичини, свинини, м'яса птиці, яєць, овочів, фруктів тощо. Багато господарств здійснюють виробництво на промисловій основі, для них характерні як організація виробництва із закінченим циклом, так і широкий розвиток міжгосподарських зв'язків і кооперування. Особливо значного розвитку набуло кооперування у створенні великих підприємств з виробництва м'яса.

Для багатьох сільськогосподарських підприємств властиве комбіноване виробництво, тобто з кількома галузями за певного їх поєднання. При цьому необхідно правильно поєднувати головні, додаткові і підсобні галузі. Раціональне поєднання галузей у сільськогосподарських підприємствах визначається такими принципами: найвища ефективність виробництва; найбільш повне й правильне використання ґрунтово-кліматичних і економічних умов господарства; зменшення сезонності використання робочої сили, більш повне та рівномірне її використання протягом року; використання відходів і побічної продукції одних галузей іншими; прискорення обороту коштів у господарстві та ін. Для більш глибокого обґрунтування раціонального поєднання галузей у господарстві дедалі ширше застосовують економіко-математичні методи з використанням сучасних електронно-обчислювальних машин.

Вдосконалення спеціалізації сільськогосподарських підприємств, її поглиблення – один із шляхів досягнення господарствами більш високих економічних результатів: збільшення обсягу виробництва продукції і підвищення ефективності її виробництва. При вирішенні питань раціональної спеціалізації виробництва у сільськогосподарських підприємствах користуються критерієм і системою показників ефективності спеціалізації, які відображують ефективність використання землі, робочої сили, виробничих фондів, а також поточних витрат.

Критерій ефективності спеціалізації сільськогосподарського виробництва визначається за формулою:

$$E = \frac{\Delta(c+v+m)}{\Delta c + \Delta v + \Delta m_a} \text{ або } E = \frac{\Delta(v+m)}{\Delta c + \Delta v + \Delta m_a}, \quad (1.4)$$

де E – ефективність спеціалізації,

$\Delta(c+v+m)$ – сума приросту вартості валової продукції,

$\Delta(v+m)$ – сума приросту валового доходу,

Δc – сума приросту матеріальних виробничих витрат,

Δv – сума приросту затрат на робочу силу,

Δm_a – сума нагромадження додаткового продукту на приріст виробничих фондів.

Для більш глибокої економічної оцінки спеціалізації, що склалася, і перспективної спеціалізації сільськогосподарських підприємств використовують таку систему показників: зростання валової продукції, валового доходу і чистого доходу з розрахунку на одиницю земельної площі (сільськогосподарських угідь, ріллі), затрат праці, виробничих фондів, капітальних вкладень, поточних витрат.

Порівняльну ефективність кількох варіантів спеціалізації, що розробляється на перспективу, визначають за формулою:

$$E = \frac{\Pi}{3t + K_v + K_e'} \quad (1.5)$$

де E – ефективність варіанта спеціалізації,

Π – приріст валової продукції,

$3t$ – приріст поточних витрат,

K_v – приріст суми капітальних вкладень,

K_e' – нормативний коефіцієнт ефективності.

Раціоналізація процесів експортної орієнтації на основі ефективної товарної спеціалізації та сполучення галузей аграрних підприємств має здійснюватися за такими стратегічними напрямками:

- ❖ розвиток сильних сторін і конкурентних переваг господарств, що сформовані завдяки регіональним особливостям і умовам ведення сільського господарства;
- ❖ державна підтримка залежно від стратегічних пріоритетів розвитку агропродовольчого сектора економіки на національному та/або регіональному рівнях;
- ❖ державна підтримка інноваційного підприємництва на селі;
- ❖ стимулювання інвестиційної діяльності на селі;
- ❖ стимулювання залучення зацікавлених осіб до інноваційно-інвестиційних процесів в сільськогосподарському виробництві;
- ❖ управління фермерським ланцюгом створення цінності з метою оптимізації бізнес-процесів;
- ❖ перехід на засади smart-спеціалізації;
- ❖ переорієнтація на виробництво нішевих видів сільськогосподарської продукції;
- ❖ розвиток мережевих форм кооперації та інтеграції фермерських господарств, особливо для організації спільного використання сільськогосподарської техніки, збуту готової продукції та захисту від протиправних дій третіх осіб;
- ❖ впровадження біологічного землеробства, більш повне використання поживних і кореневих решток рослин як добрива;

❖ інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, передусім через впровадження цифрових технологій агрогосподарювання й трансформації фермерських господарств на «розумні ферми»;

❖ розвиток органічного землеробства;

❖ оптимізація системи землекористування з урахуванням імперативу захисту ґрунтів, збереження й відтворення їх родючості;

❖ раціональне використання добрив, стимуляторів росту й засобів захисту рослин для забезпечення невід'ємного балансу основних поживних речовин в ґрунті з одного боку, і підвищення якості виробленої продукції – з іншого боку;

❖ застосування мікродобрив і здійснення контролю за вмістом мікроелементів у ґрунті;

❖ проведення меліоративних заходів і боротьба з ерозією ґрунтів;

❖ розвиток тваринництва;

❖ розвиток сільгоспвиробництва у закритому ґрунті для боротьби з сезонністю і більш повного використання земельно-ресурсного потенціалу;

❖ переорієнтація господарювання на засади пермакультури.

В свою чергу для реалізації вище зазначених заходів на державному рівні необхідно реалізувати низку заходів.

❖ Вдосконалити систему земельних відносин, включивши землю як актив до повноцінного господарського обороту.

❖ Повною мірою реалізувати право фермерів на іпотечне кредитування під заставу хоча б тих земельних ділянок, які належать їм на праві приватної власності.

❖ Запровадити механізм надання кредитів під заставу права оренди земельних часток (паїв).

❖ Увести жорсткі санкції за нераціональне використання земель, не провадження заходів з охорони і збереження родючості ґрунтів.

❖ Забезпечити фермерам пільговий доступ до кредитів на розвиток агробізнесу.

❖ Реформувати систему державної підтримки фермерських господарств, переорієнтувавши її на стимулювання ефективного й екологічнобезпечного землекористування, розвиток тваринництва й адресність надання коштів, а також забезпечення рівних умов цінової конкуренції з європейськими фермерами на аграрних ринках.

❖ Удосконалити систему орендних відносин, встановивши мінімальний строк оренди землі на рівні не менше за тривалість науково обґрунтованої сівозміни, а також передбачивши диференціацію ставки орендної плати залежно від строку оренди земельних часток (паїв).

❖ Створити дієву систему підготовки і підвищення кваліфікації фермерів для актуалізації агроекологічних знань серед них.

❖ Інституціоналізувати систему захисту прав фермерів.

❖ Здійснити інституційну формалізацію розвитку сімейних фермерських господарств.

❖ Стимулювати перехід фермерських господарств на засади пермакультури.

❖ Забезпечити дієвий науковий супровід розвитку фермерства в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Вибір оптимальної експортоорієнтованої стратегії аграрних підприємств повинен оцінюватися з урахуванням переваг поєднання галузей сільськогосподарського виробництва, їх вдалого сполучення, адекватності до регіональних природно-кліматичних умов господарювання. Це дозволить реалізувати вплив агробіокліматичного й агротехнологічного потенціалу на якість виробленої продукції, забезпечить конкурентні переваги підприємств за рахунок зниження собівартості продукції, що у свою чергу дозволить вигравати цінову конкуренцію на ринку. В рамках наукового

аналізу ступеня диверсифікації виробничої діяльності відповідно до обґрунтованої спеціалізації, поглиблення інтеграційних процесів і кооперування діяльності, запропоновано типологію аграрних підприємств за критерієм спеціалізації шляхом виділення глибоко спеціалізованих, спеціалізованих та неспеціалізованих підприємств на основі встановлення параметрів їх поділу на вказані групи з урахуванням виробничих можливостей та ринкового потенціалу підприємства та його продукції.

Список літератури

1. Амбросов В.Я. Організаційна стратегія сільськогосподарських підприємств: монографія. Харків: ХНТУСГ, 2009. 316 с.
2. Зубець М.В. Наукові засади розвитку агропромислового виробництва в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 3-11.
3. Лисенко М.І. Удосконалення галузевої структури сільськогосподарських підприємств як один із факторів підвищення ефективності виробництва. *Збірник наукових праць Кіровоградського Національного Технічного Університету*. 2009. №15. С. 143-149.
4. Мазур Н.А. Конкурентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції та основні напрями її підвищення. *Економіка АПК*. 2007. № 2. С. 123-127.
5. Маренич Т.Г. Спеціалізація та поєднання галузей в сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Харк. нац. ун-ту сільського господарства: Економічні науки*. 2007. Вип. 50. С. 219-223.
6. Месель-Веселяк В. Я. Організаційно – економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2010. № 9. С. 3-12.
7. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період. *Економіка АПК*. 2008. №4. С. 19-37.
8. Ткачук В.І. Розвиток процесу диверсифікації аграрних підприємств у ринкових умовах. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2008. №15. С. 54-58.

References

1. Ambrosov, V.Ya. (2009). Orhanizatsijna stratehiia sil's'kohospodars'kykh pidprijemstv. KhNTUSH. Kharkiv. Ukraine.
2. Zubets', M.V. (2011). «Naukovi zasady rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva v suchasnykh umovakh». *Ekonomika APK*. no. 5, pp. 3-11.
3. Lysenko, M.I. (2009). «Udoskonalennia haluzevoi struktury sil's'kohospodars'kykh pidprijemstv iak odyz iz faktoriv pidvyschennia efektyvnosti vyrobnytstva» *Zbirnyk naukovykh prats' Kirovohrads'koho Natsional'noho Tekhnichnoho Universytetu*. no. 15, pp. 143-149.
4. Mazur, N.A. (2007). «Konkurentospromozhnist' vyrobnytstva sil's'kohospodars'koi produktsii ta osnovni napriamy ii pidvyschennia» *Ekonomika APK*. no. 2, pp. 123-127.
5. Marenych, T.H. (2007). «Spetsializatsiia ta poiednannia haluzej v sil's'kohospodars'kykh pidprijemstvakh» *Visnyk Khark. nats. tekhn. un-tu sil's'koho hospodarstva: Ekonomichni nauky*. Issue 50, pp. 219-223.
6. Mesel'-Veseliak, V. Ya. (2010). «Orhanizatsijno – ekonomichni umovy rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini». *Ekonomika APK*. no. 9, pp. 3-12.
7. Sabluk, P.T. (2008). «Problemy zabezpechennia dokhidnosti ahropromyslovoho vyrobnytstva v Ukraini v postindustrial'nyj period». *Ekonomika APK*. no. 4, pp. 19-37.
8. Tkachuk, V.I. (2008). «Rozvytok protsesu dyversyfikatsii ahrarnykh pidprijemstv u rynkovykh umovakh». *Visnyk L'vivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu: ekonomika APK*. no. 15, pp. 54-58.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2019 р.